

Г. Попадинець

Навчально-науковий інститут права і психології
Національного університету "Львівська політехніка",
доц. кафедри цивільного права та процесу

ПРАВОВИЙ СТАТУС НЕПРИБУТКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

© Попадинець Г., 2016

Аналізуються ознаки і правовий статус неприбуткових організацій як суб'єктів господарської діяльності, їх місце серед інших суб'єктів господарювання та вдосконалення чинного законодавства з питань регулювання їхньої діяльності.

Ключові слова: неприбуткові організації, некомерційне господарювання, підприємництво, правовий статус, неприбуткова господарська діяльність.

Г. Попадинець

ПРАВОВОЙ СТАТУС НЕПРИБЫЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Анализируются признаки и правовой статус неприбыльных организаций как субъектов хозяйственной деятельности, их место среди других субъектов хозяйствования и совершенствования действующего законодательства по вопросам регулирования их деятельности.

Ключевые слова: неприбыльные организации, некоммерческое хозяйствование, предпринимательство, правовой статус, неприбыльная хозяйственная деятельность.

G. Popadynets

LEGAL STATUS NONPROFITS IN ECONOMIC ACTIVITY

This article analyzes the characteristics and legal status of non-profit organizations as business entities, their place among other entities and improving the existing legislation on the regulation of their activities.

Key words: nonprofit organizations, nonprofit entities, businesses, legal status, nonprofit economic activity.

Постановка проблеми. До основних прав людини, закріплених у міжнародних документах, належить свобода об'єднань, можливість створення та участі людини у діяльності неприбуткових організацій як ключових елементів розвиненого громадянського суспільства. Діяльність неприбуткових організацій забезпечує не лише функціонування великої кількості об'єднань громадян, які виконують роль посередників, що беруть участь у суспільних процесах, але й виступає помітним елементом ринкової системи, метою якої є створення рівних умов для усіх форм власності та суб'єктів господарювання. При цьому розвиток інститутів громадянського суспільства в Україні об'єктивно потребує змін у правовому регулюванні. Відсутність теоретичних положень і наявність багатьох проблемних питань закріплення на законодавчому рівні окремих видів неприбуткових організацій, існуюча неефективність та невизначеність механізму правового

регулювання їх діяльності спричиняють необхідність у переосмисленні на науковому рівні їхнього правового статусу.

Аналіз дослідження проблеми. Дослідження теоретичних аспектів діяльності неприбуткових організацій висвітлені у наукових працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як: Ю. В. Винников, О. Ю. Літвіна, С. О. Левицька, Л. В. Машковська, В. Н. Поляков, В. Є. Слюсаренко, І. Ф. Спасиба-Фатеева Т. В. Стройко, В. О. Чепурнов, В. І. Ярема, В. С. Щербина та ін. До того ж залишилися нерозкритими загальні питання господарсько-правового статусу неприбуткових організацій, особливостей господарських правовідносин за їх участі.

Мета роботи – визначити сутність і правовий статус неприбуткових організацій як суб'єктів господарської діяльності, їх місце серед інших суб'єктів господарювання, вдосконалення чинного законодавства з питань регулювання їхньої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Загальне положення про те, що підприємства можуть створюватися як для здійснення підприємництва, так і для некомерційного господарювання, закріплене у Господарському кодексі України (далі – ГК України) [1].

Відповідно до ч. 2 ст. 3 ГК України, господарська діяльність поділяється на два види: підприємництво та некомерційна господарська діяльність [1].

Варто підкреслити, що визначення некомерційної господарської діяльності подається у законодавстві вперше, – це самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку [ч. 1 ст. 52 ГК України]. Отже, ГК України започаткував уніфіковані визначення як підприємницької, так і некомерційної господарської діяльності, які ґрунтуються на фундаментальному визначенні господарської діяльності

До того ж є підстави вважати, що наведене у ГК України визначення некомерційної господарської діяльності ще не є остаточним. Проблема полягає у тому, що у сучасному законодавстві зустрічаються деякі узагальнювальні поняття, зміст яких часто “конкурує” не лише між собою, а й із поняттям “неприбуткова господарська діяльність”. Ідеться, зокрема, про такі поняття, як “непідприємницька діяльність” та “некомерційна діяльність”. Саме це спричиняє чималі складнощі для правозастосування, особливо у тих випадках, коли виникає необхідність уточнення правового статусу суб'єкта того чи іншого виду діяльності. Наприклад, коли благодійний фонд переслідує головну мету своєї діяльності – благодійництво, то, за визначенням ст. 131 ГК України, він є суб'єктом неприбуткової діяльності. Якщо ж цей фонд для досягнення свого статутного завдання здійснює ту чи іншу господарську діяльність, то він перетворюється на суб'єкта господарської діяльності [2, с. 98].

Неприбуткова господарська діяльність має кілька спільних ознак із підприємництвом. Однак потрібно погодитись з думкою про те, що сьогодні згладжується межа між комерційною і неприбутковою господарською діяльністю, а визначити, де закінчується підприємництво, а де починається некомерційна діяльність, – не завжди можливо.

Неприбуткове господарювання також здійснюється у сфері виробництва, тобто спрямоване на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, тобто має цінову визначеність. Однак, за визначенням ч. 1 ст. 52 ГК України, некомерційне господарювання не має на меті одержання прибутку [1]. Саме ця ознака й виокремлює види господарської діяльності. Якщо комерційні підприємства за результатами своєї господарської діяльності звітують, що не мають прибутків, то це ще не означає, що вони вже стали суб'єктами неприбуткового господарювання. Прагнення досягти прибутку для них є головною метою існування.

Спільні ознаки з підприємництвом полягають також у самостійності та систематичності цієї діяльності. Відповідно до ч. 1 ст. 52 ГК України, однією з ознак некомерційної господарської діяльності, є самостійність її здійснення [1]. Проте така діяльність, у зв'язку з відсутністю у її

суб'єкта мети отримання прибутку, не може здійснюватися без відповідного фінансування, яке переважно надається власником майна (уповноваженим органом) і засновником (засновниками) суб'єкта такої діяльності. Некомерційна господарська діяльність притаманна казенним підприємствам (ч. 8 ст. 73, ст. 76–77 ГК України) та некомерційним комунальним підприємствам (ч. 3 ст. 78 ГК України) [1]. Фінансування їхньої діяльності у разі збитковості здійснюється за рахунок відповідного бюджету, а у разі функціонування суб'єкта некомерційної господарської діяльності на основі приватної (приватні некомерційні підприємства) чи колективної власності (дочірні унітарні підприємства господарських товариств чи кооперативів) – за рахунок власника (власників) його майна та/або засновників (учасників). Своєю чергою, це зумовлює залежність суб'єкта такої діяльності від власника (власників) майна та/або засновника (засновників), який (які) забезпечує (забезпечують) відповідне фінансування, а також застосування щодо майна суб'єкта некомерційної господарської діяльності спеціального правового титулу – права оперативного управління (ч. 3 ст. 76, ч. 3 ст. 78, ст. 137 ГК України) [3].

Отже, отримання прибутку є правом неприбуткових суб'єктів господарювання. Утруднення у розумінні вказаної ознаки викликане відсутністю єдиного законодавчого визначення прибутку. Згідно з ч. 1 ст. 142 ГК України, прибуток (дохід) суб'єкта господарювання як показник фінансових результатів його господарської діяльності визначається зменшенням суми валового доходу суб'єкта господарювання за певний період на суму валових витрат і суму амортизаційних відрахувань [1].

Щодо систематичності, то, відповідно до ГК України, систематичність є ознакою як підприємництва (ст. 42), так і некомерційного господарювання (ст. 52) [1]. Проте у ст. 3 ГК України систематичність не визначається як ознака господарської діяльності.

З огляду на це, Г. Піріжняк зазначає, що законодавці під час визначення неприбуткової господарської діяльності пішли за аналогією визначення підприємницької діяльності, де саме ці ознаки (самостійність та систематичність) характеризують її як таку [4].

При цьому не можна забороняти створення неприбуткової організації для виконання конкретних, одноразових завдань: наприклад, упорядкування території занедбаного парку, проведення певного конкурсу, проекту тощо. Діяльність таких організацій спрямована на досягнення соціального та (або) економічного результату (ефекту), однак цей результат є одноразовим, не систематичним, а дії не суперечать меті створення суб'єкта господарювання та не заборонені чинним законодавством [5].

У ч. 2 ст. 52 ГК України викладено основні правила здійснення некомерційної господарської діяльності у державному або комунальному секторах економіки [1]. Ці правила не повинні створювати уявлення, що саме у цьому секторі й може існувати зазначена господарська діяльність. Спираючись на положення ч. 1 ст. 52 і ч. 2 ст. 62 ГК України, можна стверджувати, що така діяльність може здійснюватися й у інших секторах економіки [1]. Відомо, що у приватній та корпоративній сферах створюється чимало допоміжних підприємств, які працюють на неприбуткових засадах. Тобто така діяльність здійснюється не з метою одержання прибутку, а для виконання інших соціальних і економічних завдань. Тому у процесі подальшої модернізації господарського законодавства доцільно було б чіткіше визначити сфери здійснення як підприємництва, так і неприбуткового господарювання. Зокрема, було б не зайвим встановити вичерпний перелік суб'єктів неприбуткової господарської діяльності [6].

Крім того, проблеми виникають під час визначення виду тієї чи іншої господарської організації та її правового статусу через те, що законодавство України не містить визначення “некомерційна організація”, чи “неприбуткова організація”. Натомість ГК України та інші нормативно-правові акти оперують такими юридичними категоріями, як “учасник господарських відносин”, “суб'єкти господарювання”, “суб'єкти підприємницької діяльності” тощо.

Відсутність легального визначення зазначених понять частково призводить до того, що можна почути про відсутність таких організацій в Україні загалом. Проте потрібно зазначити, що відсутність законодавчого визначення ще не означає повної відсутності вказівок на такі організації у нормативно-правових актах. Так, наприклад, у ст. 15 Закону України “Про загальнообов'язкове

державне соціальне страхування” від 23 вересня 1999 р., встановлено, що Фонд соціального страхування від нещасних випадків є некомерційною організацією.

Стосовно цього дослідник В. Поляков зазначає, що виявлення ознак некомерційної господарської діяльності необхідне і у теоретичному, і у практичному аспектах, бо у результаті виокремлюється чітке визначення критеріїв некомерційної діяльності, їх особливостей. Незважаючи на високу соціальну значущість, вважає науковець, а також важливу роль неприбуткової діяльності у розвитку економіки держави, потрібно зауважити, що діяльність неприбуткових організацій залишається мінімально врегульованою на законодавчому рівні, що загалом може призвести до негативних соціально-економічних результатів [5, с. 76]. Так, ст. 131 ГК України встановлює особливості статусу благодійних та інших неприбуткових організацій у сфері господарювання, проте не дає чіткого переліку видів неприбуткових організацій.

Попри це існують нормативно-правові акти, норми яких безпосередньо визначають та регулюють діяльність зазначених організацій, проте вони потребують оновлення та змін у зв'язку з потребами суспільства та економіки загалом.

Варто зазначити, що отримання господарською організацією статусу некомерційної надає їй право на державну підтримку щодо стимулювання її діяльності, отримання грантів, дотації та допомоги у здійсненні господарської діяльності, а також позитивне ставлення з боку суспільства. Однак часом важко визначити, чи отримує суб'єкт господарювання прибуток чи дохід, а також, чи має він право на податкові пільги. Вказане призводить до створення юридичних осіб, які не відповідають ознакам некомерційних організацій та здійснюють комерційну діяльність, яку приховують за правовим статусом некомерційності. Відсутність єдиного підходу до розуміння поняття некомерційної організації чи неприбуткової організації створює проблеми під час визначення господарських організацій, які мають право на отримання зазначеного статусу.

Наприклад, Законом України “Про благодійну діяльність та благодійні організації” передбачено, що діяльність благодійних організацій здійснюється за такими основними напрямками: надання допомоги громадянам, сприяння розвитку культури, охорони здоров'я та ін.; ст. 7 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” визначає, що діяльність релігійних організацій спрямована на задоволення релігійних потреб громадян; Закон України “Про кредитні спілки” передбачає створення кредитних спілок із метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні; Закон України “Про театри та театральну справу” регламентує, що метою основної діяльності театру є розвиток театального мистецтва та театальної справи, формування та задоволення потреб населення у театральному мистецтві. Необхідно зазначити, що ключові ознаки неприбуткової діяльності, спрямовані на виконання соціальних, економічних, культурних та інших функцій, мають суспільне значення для міста, регіону та держави загалом [7, с. 93].

Крім того, для неприбуткових організацій важливе значення має саме факт, а не мета отримання прибутку. Вказане зумовлено тим, що це поняття обслуговує відносини у сфері оподаткування, для яких важливим є фінансовий результат, а не задекларовані цілі діяльності. Значення виділення їх в окрему групу полягає в уніфікації форм звітності та процедури оподаткування певного кола суб'єктів. Це поняття визначає такі організації лише через отримання або неотримання прибутку, відкидаючи такі ознаки, як специфічна мета та суспільна корисність.

Враховуючи викладене, можна дійти таких висновків. Неприбуткові організації – це організації, створені для здійснення благодійницької, просвітницької, правозахисної, культурної та іншої суспільно-корисної діяльності, що не мають на меті отримання прибутку (доходу) та не розподіляють можливий, отриманий під час здійснення господарської діяльності прибуток (дохід) між її учасниками.

У цьому значенні категорія “неприбуткова організація” є збірною за своїм змістом як для суб'єктів некомерційного господарювання, так і негосподарюючих суб'єктів, діяльність яких направлена на господарське забезпечення, без створення суспільного продукту, який має цінову визначеність.

До них можуть бути зараховані благодійні організації, створені у порядку, визначеному законом для проведення благодійної діяльності, зокрема громадські організації, створені з метою

провадження екологічної, оздоровчої, аматорської, спортивної, культурної, освітньої та наукової діяльності, а також творчі спілки та політичні партії, громадські організації інвалідів та їхні місцеві осередки, науково-дослідні установи та вищі навчальні заклади III–IV рівнів акредитації, внесені до державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави, заповідники, музеї-заповідники; пенсійні фонди, кредитні спілки, створені у порядку, визначеному законом; інші юридичні особи, діяльність яких не передбачає одержання прибутку згідно з нормами відповідних законів; спілки, асоціації та інші об'єднання юридичних осіб, створені для представлення інтересів засновників, що утримуються лише за рахунок внесків таких засновників та не проводять господарської діяльності, за винятком отримання пасивних доходів; житлово-будівельні кооперативи, об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, створені у порядку, визначеному законом; професійні спілки, їх об'єднання та організації профспілок, утворені у порядку, визначеному законом.

До того ж неприбуткова господарська діяльність ведеться на загальних принципах, але за змістом та інтересами характеризується сукупністю певних ознак, до яких науковці зараховують такі:

1. Задоволення суспільних потреб через виконання робіт, надання послуг тощо. Тому особливості діяльності неприбуткових організацій знайшли відображення у забезпеченні найважливіших потреб суспільства. Прикладом є діяльність благодійних організацій, метою яких є надання допомоги громадянам, сприяння розвитку культури, охорони здоров'я тощо.

2. Діяльність, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів, без мети одержання прибутку. Отже, результати такої господарської діяльності мають певні особливості, зокрема неприбутковий характер. Розуміння неприбуткової природи неприбуткових організацій надзвичайно актуальне й важливе для усвідомлення їх значення в економіці, соціальній системі та для успішного їх розвитку.

На думку О. Літвіної, під досягненням економічного результату (у процесі економічної діяльності) потрібно розуміти можливість одержання прибутку і комерційними, і некомерційними організаціями. Проте, якщо для комерційних суб'єктів господарювання одержання прибутку є основною метою їх діяльності, то для некомерційних — додатковою (факультативною). Це означає, що некомерційні організації можуть отримувати прибуток, потрібний їм для ведення основної (некомерційної) діяльності. Можливість одержання некомерційними організаціями прибутку у процесі господарської діяльності є вимушеною мірою, адже у сучасних умовах існувати лише на членські внески та пожертви такі організації не можуть. Однак отримання прибутку у некомерційних суб'єктів господарювання у жодному разі не повинно замінити соціальну спрямованість їх діяльності, інакше ми наражатимемось на розмивання сутності некомерційної діяльності, тобто перетворення некомерційної організації на комерційну, що матиме негативні правові та соціальні наслідки щодо останньої [8].

Висновки. Сьогодні законодавство України щодо правового статусу неприбуткових організацій потребує удосконалення. Господарський кодекс України не визначає поняття “неприбуткові організації” та не подає чіткого переліку їх видів, не встановлює вичерпного переліку суб'єктів та не виокремлює чітко визначення критеріїв неприбуткової господарської діяльності. Відсутність єдиного підходу до розуміння поняття неприбуткової чи некомерційної організації створює проблеми під час визначення господарських організацій, які мають право на отримання зазначеного статусу.

1. *Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 року (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 19–20, № 21–22. – Ст. 144.*
2. *Господарське право: практикум / за заг. ред. В. С. Щербини. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 320 с.*
3. *Вінник О. М. Господарське право: курс лекцій. – К.: Атіка, 2004. – 640 с.*
4. *Піріжняк Г. А. Про поняття некомерційної господарської діяльності у Господарському кодексі України / Г. А. Піріжняк // Проблеми розвитку законодавства України. – 2002. – № 3. – С. 101–106.*
5. *Поляков В.*

Поняття й ознаки некомерційної діяльності // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 6. – С. 75–78. 6. Машковська Л. В. Поняття та класифікація некомерційних суб'єктів господарювання / Л. В. Машковська // Вісник Вищої Ради юстиції. – 2012. – № 11 (9). – С. 189–199. 7. Машковська Л. В. Правовий статус некомерційних суб'єктів господарювання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Л. В. Машковська. – Одеса, 2012. – 193 с. 8. Літвіна О. Ю. Критерії розмежування комерційної та некомерційної господарської діяльності [Електронний ресурс]. — <http://www.nbu.gov.ua>. Наукова періодика України .../53.pdf.

REFERENCES

1. *Economic Code of Ukraine: the Law of Ukraine of 16.01.2003, the (amended)* // Supreme Council of Ukraine (VVR), 2003. – № 19–20, № 21–22. – St. 144. 2. *Business Law: Workshop / under total. Ed. VS Shcherbina.* – K.: Yurinkom Inter, 2001. – 320 p. 3. Vinnyk A. *Commercial Law: Lectures.* – K.: Atika, 2004. – 640 p. 4. Pirizhnyak G. A. *On the concept of non-profit economic activity in the Commercial Code of Ukraine / GA Pirizhnyak // Problems of legislation of Ukraine.* – 2002. – № 3. – Pp. 101–106. 5. V. Polyakov *concept and features of nonprofit // Entrepreneurship, Economy and Law.* – 2011. – № 6. – Pp. 75–78. 6. Mashkovskaya L. *Definition and classification of non-profit entities / L. B. Mashkovskaya // Bulletin of the Supreme Council of Justice.* – 2012. – № 11 (9). – Pp. 189–199. 7. Mashkovskaya LV *The legal status of non-profit entities: dis.... K. U. Categories: 12.00.04 / Mashkovskaya Lyudmila.* – Odessa, 2012. – 193 p. 8. Litwin O. *Distinction between commercial and non-economic activities [electronic resource].* – <Http://www.nbu.gov.ua>. *Scientific Periodicals Ukraine... / 53.pdf.*